

ОШ ШААРЫНЫН ШАРТЫНДА ЖАШЫЛДАНДЫРУУ ОБЪЕКТИ БОЛГОН ДАРАК- БАДАЛ СОРТТОРУНУН АССОРТИМЕНТТЕРИНИН АБАЛЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК АСПЕКТИСИ

Бул макалада Ош шаарынын мисалында шаарды жашылдандыруу үчүн дарак жана бадал өсүмдүктөрүнүн асортиментин түзүү жана пайдалануу жөнүндөгү суроолор каралат. Шаардын калкын тейлөө жана аларга ыңгайлуу шарттарды түзүү үчүн дарак-бадал көчөттөрүн отургузууну пландоосу, ландшафттык жана экологиялык чечимдери жөнүндө маалыматтар келтирилген

Ачкыч сөздөр: мониторинг, сейил бактар, бульварлар, жашыл аянтчалар; айлана-чөйрөнү экологиялык баалоо, дарак өсүмдүктөрү, иш чаралар

Маметова Кызбурак Кожоевна, аспирант,
Ошский технологический университет

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СОСТОЯНИЯ ОБЪЕКТОВ ОЗЕЛЕНЕНИЯ АССОРТИМЕНТАМИ ДРЕВЕСНО-КУСТАРНИКОВЫХ ПОРОД В УСЛОВИЯХ ГОРОДА ОШ

В статье рассматриваются вопросы озеленения города г. Ош. и использования ассортимента древесно-кустарниковых растений. Приводятся данные, о состоянии и экологические аспекты в решении планирования и формирования древесно-кустарниковыми насаждениями для созданию благоприятных условий в городских условиях.

Ключевые слова: озеленение, парки, зеленые насаждения; скверы; экологический аспект, древесные и кустарниковые растения, планирования, формирования, мероприятия.

ECOLOGICAL ASPECT OF THE STATE OF LANDSCAPING OBJEKTS WITH ASSORTMENT of TREES AND SHRUBS IN THE CONDITIONS OF THE OSH CITY

This article deals with the formation and use of an assortment of woody and shrubby plants for urban greening on the example of Osh. Data on planning, landscape and environmental solutions of tree and shrub plantations for serving the population and creating favorable conditions for the city of Osh are provided.

Key words: monitoring, parks, boulevards, green spaces; squares; environmental assessment, woody plants, events.

Киришүү. Ош шаарын көрктөндүрүү жана жашылдандыруу шаардын экономикасынын - эң маанилүү багыты. Бул багыттагы иш-чараларды жүргүзүү шаар калкынын бардык жашоочуларынын дени сак, ыңгайлуу жашашына шарттарды түзөт. Тиешелүү иш-чаралардын комплексин жүзөгө ашыруу менен алар шаардын экологиялык абалын жана сырткы көрүнүшүн бир кыйла жакшыртып, көчөлөрдө, турак-жайларда, коомдук жайларда (сейил бактарда, бульварларда, атайын аянттарда жана башкаларда) ыңгайлуу микроклиматтык, санитардык-гигиеналык жана эстетикалык шарттарды түзүүгө болот. Ош шаарында жашыл бакчалардын болушу экологиялык эң жагымдуу факторлордун бири болуп саналат. Жашыл мейкиндиктер атмосфераны активдүү тазалайт, абаны сергитет, ызы-чуунун деңгээлин төмөндөтөт, абанын иондошуусунун жогорку деңгээлин камсыз кылат, шамалдын жагымсыз шарттарынын пайда болушунун алдын алат, андан тышкары, өсүмдүктөр адамдын эмоционалдык абалына оң таасир этет. Ушул касиеттердин бардыгы жашыл зоналарды шаардык айлана чөйрөнүн ден-соолукту чыңдоочу негизги компоненттеринин бири

катары кароого мүмкүндүк берет. Жашыл аянтчалар Ош шаарынын кыймылсыз мүлктөрүнүн катарына кирет. Жер тилкелерин баалоо үчүн топурактын шарттарын жана дарак-бадал өсүмдүктөрүнүн абалын, ошондой эле бул аймакта орнотулган эстеликтерди эске алуу керек. Алынган маалыматтар шаардык кадастрдын маалымат базасына толуктоо киргизет. Бул маалыматтарды жерлерди баалоодо алардын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен колдонсо болот.

Азыркы учурда шаардык айлана-чөйрө өсүмдүктөр үчүн барган сайын агрессивдүү мүнөзгө ээ болууда: транспорт каражаттарынан жана өнөр жай ишканаларынан чыккан чыгындылардын концентрациясы көбөйүүдө. Калктын эс алуу жайлары, б.а. рекреациялык жайлар көбөйүп, жашыл аянтчаларды түзүү жана сактоо технологиясынын бузулуулары көп байкалат. Ош шаарын өнүктүрүүнүн башкы планын жигердүү иштеп чыгуу жашылдандыруунун сапатына экологиялык талаптарды жогорулатууну жана шаардын "жашыл" мыйзамдарына тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүүнү талап кылат. Шаарды жашылдандыруу милдети Советтер Союзунда 30-жылдардан, өлкөдө "турак жай-коммуналдык чарба, шаарларды көрктөндүрүү жана жашылдандыруу" багыты алгылыктуу өнүгө баштаган мезгилден баштап өтө курч маселе катары көңүл борборуна коюлган. Бул жаатта көптөгөн чечилбеген маселелер бар: өсүмдүктөрдүн түрлөрүнүн жана аларды отургузуунун атайын технологияларынын илимий негизделген спектринин жоктугу, стандарттуу отургузуучу материалдын жетишсиз көлөмү, квалификациялуу адистердин аздыгы ж.б.

Максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлган:

- инвентаризация жүргүзүү, Ош шаарында жалпы пайдалануу үчүн дарак- бадал көчөттөрүнүн түрлөрүнүн курамын жана жаш курагын аныктоо, көчөттөрдүн учурдагы экологиялык абалына баа берүү;

- дарак өсүмдүктөрүнүн зыянкечтеринин жана илдеттеринин таралышынын масштабын баалоо;

- шаардагы жашыл аймактардын ар кандай категорияларындагы дарак өсүмдүктөрүнүн абалынын динамикасын талдоо;

- Ош шаарындагы жалпы жашыл көчөттөрдүн жашоо жөндөмдүүлүгүн жана декоративдик сапаттарын жогорулатуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн натыйжалары. Көчөлөрдү бак-дарактар, бадалдар менен жашылдандырып, гүлзарлар менен кооздоп көрктөндүрүүгө болот. Жашылдандыруунун эң жөнөкөй түрү - көчөнүн эки тарабындагы тротуар менен унаа өтүүчү жолдун ортосуна бир катар дарактарды отургузуу. Учурда шаарлардагы көчөлөрдүн басымдуу бөлүгү ушул жол менен отургузулган. Жашылдандыруунун бул түрүнүн вариациясы - бактардын катарларын бир гана тарабына отургузуу, бул ар кандай кеңдиктеги кьчльрдь да тратуарларда да колдонулат.

Жашылдандыруунун экинчи түрүнө тротуар менен унаа өтүүчү бөлүктүн ортосуна бактарды топ же катарлуу бадалдар менен айкалыштырып отургузуу кирет, ал эми жашылдандыруунун кийинки түрүнө тротуар менен өтүүчү жолдун ортосуна бир эмес, эки катар бак отургузуу кирет. Жогоруда аталган түрлөрдүн айкалышы дагы колдонулат. Дарактарды тротуар менен имараттардын ортосунда же тротуардын эки жагына да жайгаштырууга болот. Тротуарлары 5 мден кем болгон кууш көчөлөргө бак отургузуу сунушталбайт. Дарактар кеңдиги 1,5-3 м тилкеде асфальт жок же асфальттагы атайын тешиктерге отургузулат. Тешиктердин диаметри кеминде 1,5 м болуу керек. Имараттардын дубалдарынан отургузуу тилкесине чейинки аралык 5 мден кем болбошу керек. Кыска аралыкта бак-дарактар начар өсөт жана имаратка көлөкө түшүрөт. Бир катарда бактардын ортосундагы аралык дарактын кронасынын (таажысынын) мүнөзүнө жараша болот. Бийик жана кууш таажы бар дарактар ар бир 5-6 м сайын, кең таажысы бактары - 7-8 мден кийин отургузулат, ал эми өтүүчү жолдун четинен бактын сөңгөгүнө чейинки аралык 1 м, сөңгөктөн тротуардын четине чейин - 0,8 м болуу керек. Негизги көчөлөрдүн тротуарларында эки катар бак-дарактар жол менен чектешкен жерге отургузулган. Катар аралыктардын аралыгы 3 м болууга тийиш. Теректер 4-5 метр кеңдиктеги газон тилкесине отургузулуп, шахмат сыяктуу жайгаштырылат. Сырткы көчөттөрдү отургузуу үчүн эң туруктуу жана декоративдүү дарактарды тандап алып ар бир көчөдө ушул шарттарга ылайыктуу бир тукумду

отургузуу керек. Узун көчөлөрдө бир нече түрдү отургузса болот, бирок алардын ар бири белгилүү бир жерге жайгаштырылышы керек. Туурасы 12-15 мден кем көчөлөрдө бак-дарактарды, айрыкча чоң бактарды отургузуу сунушталбайт, анын ордуна бадалдарды же газондордун жана гүлдөрдүн жашыл тилкелерин колдонуу керек

Аймакты жана имараттарды комплекстүү модернизациялоо жана өнүктүрүү табигый комплекстин бүтүндүгүн сактап, аянтын көбөйтүүнү талап кылат. Түштүк борбор жана анын токойлуу алкагын түзүү табигый жана ачык жашыл аймактардын бирдиктүү комплексин сактоого жана калыбына келтирүүгө, шаардын жана шаар четиндеги калктуу конуштардын жаратылыш комплексинин мейкиндиктеги үзгүлтүксүздүгүн калыбына келтирүүгө жана Ош шаарында жана анын шаар четиндеги имараттардын үзгүлтүксүз урбанизацияланган массивине бириктирүүгө багытталган.. Жаратылыш комплекси ээлеген жерлердин бир кыйла бөлүгү экологиялык алкакка киргизилет деп каралган. б.а. жашылдандырылган жана сугарылган аянттардын бирдиктүү тутумуна киргизүү каралган

Ош шаарынын жаратылыш комплексинин экологиялык алкагынын түзүмүн түзүүчү элементине дарыялар менен каналдардын суу мейкиндиктери да кирет. Шаардын уникалдуу ландшафты болгон Сулайман-Тоону, Ак-Буура дарыясын камтыган жана шаардын түштүк-чыгыш бөлүгүндөгү суу астында жаткан террасалардын жана татаал бөксө рельефтин тик жана жараксыз бөлүктөрүн жашылдандырууга байланыштуу жаратылыш комплексинин оригиналдуулугун кърсът алган жашыл мейкиндиктердин уникалдуу комплексин түзүү пландаштырылууда, натыйжада Ош шаары архитектуралык ансамблдерин толуктап, жашоо чөйрөсүн жакшыртат.

Оштогу токой-парк тилкесинин негизги массалары шаардын четиндеги жаратылыш комплексинин 2025-жылга чейин кесилген аймактардын, ошондой эле, ички аймактардагы парктарды, бульварларды, скверлерди, жашыл көчөлөрдү, каналдарды жана суу сактагычтарды түзүү үчүн арналган жаңы аймактардын сакталып калган элементтеринин негизинде түзүлөт.

Аймактын жана имараттардын өнүгүшү шаарды 500-1000 га аянты бар райондорго жана "аралчалары" жана "жашыл коридорлору" бар жъъ ж\рг\нч\лър кыска убакытка эс алууга шарты бар жолдорду курууга пладаштырылган Көлөмдүү кесилиштердин кеңдигине, аткарган функцияларынын маанисине жана мазмунуна карабастан, бардык транспорттук магистралдар, көчөлөр, унаа жолдору, аймактар жашылдандырылат. Буфердик жана коргоо зонасынын аймагында, Сулайман-Тоо тарыхый эстелигинин айланасында, ошондой эле, анын чыгышында, батышында жана түштүгүндө, тектоникалык жаракалар өткөн жерлерде 300дөн 800 мге чейинки кеңдикте жашыл массивдерди уюштуруу пландаштырылып, жашыл аянтчалар тутуму бала бакчалардын, мектептердин, ооруканалардын жана башка мамлекеттик мекемелердин жашыл аймактары менен толукталды. Турак жайларды өнүктүрүү аймактарында, ушул аймактардын калкына жакын райондук жана кичи райондордо парктарды жана бакчаларды түзүү пландаштырылууда. Шаарды көрктөндүрүү боюнча буга чейин иштеп келген элементтерден тышкары, жаңы шаардык жана шаар четиндеги парктарды, бульварларды жана башкаларын куруу пландаштырылууда, спорттук балдар паркын, зоопаркты жана ботаникалык бакты түзүү сунушталууда.

Үйлөрдүн чатырларын жашылдандыруу шаардын мейкиндик курамына активдүү киргизилген. Аймакты комплекстүү модернизациялоо жана өнүктүрүү 7 адистештирилген аймактык түзүлүштөрдүн пайда болушун жана иштешин камсыз кылат. Аймакты комплекстүү модернизациялоо жана өнүктүрүү жаны адистештирилген аймактык түзүлүштөрдүн пайда болушун жана иштешин камсыз кылат. 7 жаратылыш комплекси - айлана-чөйрөнү коргоо, маданий, ден-соолукту чыңдоо жана рекреациялык максаттар үчүн бирдиктүү тутумга бириккен табигый жана жасалма жашыл аймактардын суу объектилеринин (акваториялардын) жыйындысы болуп саналат. Шаардык макроклиматты жакшыртуу максатында, тектоникалык жаракалардын таасир этүү зоналарына кирген аймактардан турак жайларды акырындык менен жок кылуу жана Ош шаарынын жаратылыш комплекси болуп саналган. Ак-

Буура дарыясынын тилкесин гигиеналык максатта ден соолукту чыңдоочу объект катары пайдалууну камсыл кылуу каралган.

Учурда питомниктер жана күнөскана-гүл чарба 2 аймакта жайгашкан, анын жалпы аянты 25,0 га, б.а. Стандарттык талаптан 13 эсе аз, бул ири борбор шаар үчүн кабыл алынгыс корунуш. Жашыл аянттардын талап кылынган параметрлер боюнча көбөйүшүнө жана калкты жашыл аянттар менен камсыздоонун конкреттүү ченемдеринин жогорулашына жетишүү үчүн питомниктердин аймактарын жана гүл жана парник чарбасын өнүктүрүү керек. Белгиленген конкреттүү ченемдердин негизинде, ушул максаттар үчүн 2025-жылга чейинки мезгилде: дыйкан чарбалары үчүн 324га, күнөсканалар үчүн 24 га; питомниктер үчүн 300 гектар пландаштырылган.

Имараттарды комплекстүү модернизациялоонун жана өнүктүрүүнүн аймактарынын чегинде болжолдонгон мезгилде шаардагы жашылдандыруу үчүн отургузулган көчөттөрдү 3743 гектарга чейин, анын ичинде жалпы пайдалануудагы жашыл аймактарды - 1260 гектарга чейин көбөйтүү каралган, ошону менен шаар тургундарын эс алуу максатында түзүлгөн ландшафттык аймактар менен камсыз кылуу колдонуудагы көрсөткүчтөрдөн мыйзам тарабынан талап кылынган ченемдерге акырындык менен өтүү камсыз кылынат.

Шаардык жашыл аянтка болгон муктаждыкты эсептөө үчүн төмөнкү маалыматты келтиребиз.

Ушул стандартка ылайык, бардык жашыл аймактардын ченеми (2025-жылы 600 миң адам жашайт десек) 1 жашоочуга 74 м² түзөт, бардык категориядагы жашыл аймактардын колдонуудагы аянттары 3,6 эсеге, ал эми коомдук жашыл аймактардын аянты дээрлик 17,8 эсеге көбөйүшү керек. (1-таблица).

Токой-парк тилкесинин структуралык жашыл аймактарынын негизги бөлүгү шаардын четиндеги аймактарда жана шаар менен байланышкан жаратылыш комплексинин аймактарында жайгашкан: парктардын аймактарын, бульварларды, скверлерди, жашыл көчөлөрдү жана жашыл аймактардын башка категорияларын түзүү үчүн арналган.

Эски Ош шаарынын көчөлөрү өзүнөн-өзү пайда болгон. Имараттардын курулушу алдын-ала долбоорлорсуз жүргүзүлгөн, көчөлөр көбүнчө ылай менен урулган кыйшык дубалдар менен аяктаган тунгуюкка кептелген. Учурда шаарда 593 көчө болсо, анын 308си бетон, 161си асфальтталган эмес.

Шаарда 50 көчөдөн турган "Пятилетка" кичи районунда (1990-1994)-50 көчө, "Калинина" массивинде (1990-1994) - 80 көчө, "Ак-Тилек" кичи районунда (1990-1994) - 42 көчө, 8-бурулушунда (1989-1991) - 62 көчө бар. Жалпы көчөлөрдүн ичинен 141 көчөгө атактуу адамдардын ысымы берилген, алардын катарында Навои, Айтиев, Зайнабетдинов, Раззаков, Сүйүмбаев, Фрунзе, Ибраимов, Фучик, Айни, Бөкөнбаев, Горький жана башка көчөлөр бар.

Айрым көчөлөрдүн аталыштарында тарыхый окуялар чагылдырылган: Жеңиш, Юбилей, Октябрдын 25 жылдыгы, Комсомолдун 50 жылдыгы. Көчөлөргө эл аралык пролетариаттын жолбашчылары: К.Маркс, Ф.Энгельс, В.И.Ленин; Совет бийлигин орнотуу жана чыңдоо үчүн күрөшкөндөр: В. Голубева, Т. Хохлова, У. Салиева; жарандык согуштун баатырлары: В.Чапаев, Н. Шорс, Г. Котовский; Улуу Ата Мекендик согуш: Д.Пичугин, М.Жалил, С.Рахимов; Партиялык-советтик жана мамлекеттик ишмерлер: Я.Свердлов, М.Фрунзе, К.Ворошилов, Ф.Дзержинский, окумуштуулардан: М.Ломоносов, И.Курчатов, С.Королев; орус жана совет адабиятынын жана искусствосунун өкүлдөрүнүн: Л.Толстой, А.Чехов, Горький, А.Пушкин, Ф.Достоевский, В. Маяковский, Хамза, Айни, Г.Гулям, И.Репин, В.Суриков, М.Мусоргский, М. Глинка.ж.б.берилген. Айрым көчөлөргө башка республикалардын борборлорунун ысымдары берилген: Ашхабад, Ташкент, Киев, Москва, Ленинград. Шаардын негизги магистралдары: Свердлов, Ленин, Кыргызстан, Тельман, Гагарин жана башкалар.

Турак жай-коммуналдык чарба департаментинин башкы директору Б.Исиев шаардын чарбасынын ишмердүүлүгүн талдап жатып, Ош шаарынын айланасында 180 канал жана арык тармактары бар экендигин, анын 7си революцияга чейинки дарыялар экендигин аныктады. Калган сугат арык тармактары Совет бийлигинин жылдарында

пайда болгон. Эң ири канал Араван-Акбура каналы кире,т ал 1968-жылы курулган, узундугу 11,5 км. Совет бийлигинин жылдарында Ош шаарынын аймагында 70 автомобиль өтүүчү жол көпүрөсү курулган жана иштеп жатат: Ак-Буура дарыясы аркылуу 7, Араван-Акбура каналы аркылуу 15, Кайырма каналы аркылуу 7, КД каналы аркылуу 4, Джуйпас каналы аркылуу 8, Як-Каллик каналы аркылуу- 27, Муян каналы аркылуу - 2, Түштүк аркылуу - 1. дарыялардан жана каналдан 35 жөө жүргүнчү көпүрөсү ыргытылды, баштап. алар: Ак-Буура дарыясы аркылуу - 13, Араван-Акбура каналы аркылуу - 4, Каирма каналы аркылуу - 4, Жуйпас каналы аркылуу - 15, Як-Каллик каналы аркылуу – 9 көпүрө бар.

Шаарда 28 скверь бар (ОшГУ, Текстильщик, Профсоюздар үйүнүн жанында, Театральная аянтында жана башкалар); төрт парк: Навои, Токтогул, Жеңиш, Балдар; шаарда эки бульвар 50-жылдардын аягында - 60-жылдардын башында Педагогикалык институттун жанындагы аянтта пайда болгон. Биринчи чоң фонтан 70-жылдары Өзбек музыкалык драма театры менен Чынара ресторанынын ортосундагы аянтта курулган. Кийинчерээк Кыргыз драма театрынын, Саясий агартуу үйүнүн, Байланыш үйүнүн, облустук оорукананын жана Ак-Өргө сувенирлер дүкөнүнүн жанына фонтандар курулган.

Шаарда жайгашкан 21 ишкана, уюм, мекеме бар. Алардын бардыгы сейил бактардын, скверлердин, атайын отургузулган аянтчалардын жашыл бактарында жайгашкан. Жашыл аймактарга 18371 дарак, 4158 бадал, 5976 атайын жашыл тосмолор, 27571 чакырым гүлзарлар, 19,74 чакырым газондор кирет. Ош шаарында жайгашкан Токтогул паркы өзүнүн жүз жылдык мааракесин белгилөөгө даярданууда. Парк белгилүү датага чейин жаңыланып, калыбына келтирилип жатат. Негизги жумуштар буга чейин жүргүзүлүп келген: брусчаткалар жаңыртылып, жаңы газондор төшөлүп, жарык берүү тутуму жаңыланып, инсталляциялар жана видеокамералар орнотулган. Парк 1919-жылы негизделген жана быйыл парк 100 жылдык мааракесин белгилейт. Парктын аймагы 9 гектар жерди түзөт. 1939-жылга чейин ал шаардык бакча болгон, кийин ал элдик акын Токтогул Сатылганов атындагы парк деп аталып калган. Аны багбанчылыкка кызыккан дарыгер Николай Кондратьев негиздеген. Токтогул Сатылганов атындагы парк Ош шаарында, Ленин проспектинин боюнда жайгашкан. Жергиликтүү тургундар да, бул даңазалуу шаардын коноктору да жакшы көргөн парк 1919-жылы ачылган. Паркка Кыргыз эл акыны, башкача айтканда, ырчы жана акын-импровизатор Токтогул Сатылгановдун ысымы берилди. Парктын айланасы жашыл бак-дарактар жана гүлдөрдүн жыпар жыттары менен курчалган, көптөгөн татаал сейилдөө жолдору бар, аларда балдары бар жаш энелерди жана бейпилдик менен жүргөн пенсионерлерди көп кезиктирүүгө болот, ошондой эле сүйүктүү түгөйлөр, кечкисин эс алууну жактырган адамдар бар. Улуу Ата Мекендик согушта курман болгондордун элесине арналган мемориал орнотулган, ал моралдык-этикалык сапаттардын жана баатырдык мураска берилгендиктин жаркын символу болуп саналат. Паркта шаардагы ар кандай маданий иш-чаралар, тематикалык кечелер, белгилүү адамдар менен жолугушуулар жана ачык асман алдындагы концерттер көп өткөрүлөт. Ош шаарындагы Токтогул Сатылганов атындагы сейил бакка балдар аянтчалары жана машыгуу аянтчалары курулду. Ал жерлерге брусчатка төшөлүп, отургучтар орнотулду. Курулуш иштерин шаардык кызматташтык жана координация агенттиги (ТИКА) шаардык мэрия менен макулдашып жүргүздү. Токтогул Сатылганов атындагы парк түштүк борбордогу эң ири маданият жана эс алуу паркы, ал 9 гектар аянтты ээлейт. 2018-жылы ал 100 жашка толду. Ош шаарынын аймагындагы дарак- бадал бактарынын ассортименти ар түрдүү. Алардын арасында шаарда кеңири жайылгандар төмөнкүлөр болуп саналат: Ыйлаак тал, бальзамдуу терек, вирджиния арчасы, болле тереги, сакалдуу кайың, орой карагай, Тикендүү карагай, Шотландиялык карагай, Сибирь карагайы, Батыш туясы, кадимки сирень жана башкалар.

Ош шаарындагы дарак-бадал өсүмдүктөрүнүн арасында кенири таралган түрлөргө: Вирджиниянын арчасы, ар кандай кооздук формалары бар батыш туясы, тикендүү карагайлар жана башкаларды белгилей кетүү керек, алар шаардык шарттарда жогорку ынгайлашууга туруктуулугу менен мүнөздөлөт. Чөп өсүмдүктөрү

жергиликтүү өсүмдүктөр дүйнөсүнүн түрлөрү менен да, газондорду, гүлзарларды уюштурууда колдонулган декоративдүү маданий өсүмдүктөр менен да чагылдырылат.

Ош шаарындагы дарак жана бадал өсүмдүктөрүнүн ичинен интродукцияланган түрлөр шаар шартында өскөнгө жогорку туруктуулугу менен мүнөздөлөт. Ийне жалбырактуу дарактардан Тянь-Шань карагайы, Вирджиния арчасы жана батыш туя ар кандай кооздук формалары менен айырмаланат. Көпчүлүк изилдөөчүлөр шаардык шарттарга туруктуу эмес өсүмдүктөрдүн абалына көңүлдү көп бургандыктан, жогорудагы түрлөрдүн көп таралышына карабастан, антропогендик өзгөрүлгөн шарттарда бул түрлөр начар изилденген бойдон калууда.

Аймакты жана имараттарды комплекстүү модернизациялоо жана өнүктүрүү Түштүк борбордун жаратылыш комплексинин бүтүндүгүн сактоону жана аянтын көбөйтүүнү, анын токой-парк тилкесин түзүүнү камсыз кылат. Ал табигый жана ачык жашыл аймактардын бирдиктүү тутумун сактоого жана калыбына келтирүүгө, шаардын жана айылдык калктуу конуштардын жаратылыш комплексинин мейкиндиктеги үзгүлтүксүздүгүн калыбына келтирүүгө жана Ош шаарынын жана анын чет жакасындагы шаардын имараттарынын үзгүлтүксүз урбанизацияланган массивине жайылуусунун алдын алууга багытталган. Жаратылыш комплекси ээлеген жерлердин бир кыйла бөлүгү экологиялык алкакка киргизилет деп каралган - б.а. жашылдандырылган жана сугарылган аянттардын бирдиктүү тутумуна киргизилет. Ош шаарынын жаратылыш комплексинин экологиялык карккасынын составдык бөлүгүн түзүүчү элементи болуп дарыялар менен каналдардын суу мейкиндиктери саналат. Шаардын уникалдуу ландшафтына, анын ичинде Сулайман-Тоого, Ак-Буура дарыясына жана шаардын түштүк-чыгыш бөлүгүнүн ташкындаган террасасынын жана татаал бөксө рельефинин тик жана курулуш үчүн жараксыз участкалардын жашылдандырылышына байланыштуу жаратылыш комплексинин оригиналдуулугун баса белгилеген жашыл мейкиндиктердин уникалдуу тутумун түзүү пландаштырылууда, б.а. Ош шаары, архитектуралык ансамблдерин толуктап, жашоо чөйрөсүн жакшыртат.

Тыянактар. Ош шаарынын токой-парк тилкесинин негизги массалары: шаардын четиндеги жаратылыш комплексинин, ошондой эле, ички аймактардын сакталып калган элементтеринин жана парктарды, бульварларды, аянттарды, жашыл көчөлөрдү, каналдарды жана суу сактагычтарды түзүү үчүн арналган жаңы аймактардын негизинде түзүлөт.

Шаардык аймактын жана имараттардын өнүгүшү шаарды туурасы 0,5 кмден ашык болгон 8 жашыл зонага бөлүп жайгаштыруу менен шаарчаларды көрктөндүрүү жана ирригация тутумдарын "өз ара киргизүүнүн" негизинде каралган. 500-1000 га аянты бар райондорго жана "аралчалары" бар "жашыл коридорлору" бар жөө жүргүнчүлөр кыска убакытка эс алууга шатры бар жолдорду курууга пландаштырылган тилкелердеги профилдердин кеңдигине, аткарылган функциялардын маанисине жана мазмунуна карабастан, бардык транспорттук магистралдар, көчөлөр, унаа жолдору, аймактар көрктөндүрүлөт.

Буфердик жана коргоо зонасынын аймагында, Сулейман-Тоонун тарыхый эстелигинин айланасында, ошондой эле анын чыгышында, батышында жана түштүгүндө, тектоникалык жаракалар өткөн жерлерде 300дөн 800 мге чейин жашыл массивдерди уюштуруу пландаштырылып, жашыл аянтчалар тутуму бала бакчалардын мектептердин, ооруканалардын жана башка мамлекеттик мекемелердин жашыл аймактары менен толукталды. Жаңы курулуп жаткан турак жайлардын аймактарында, ушул аймактардын калкына жакын райондук жана кичи район парктарын жана бакчаларын түзүү пландаштырылууда. Шаарды көрктөндүрүү боюнча буга чейин иштеп келген элементтерден тышкары, жаңы шаардык жана региондук парктарды, бульварларды куруу пландаштырылууда, спорттук балдар паркын, зоопарк жана ботаникалык бак түзүү сунушталууда. Чатырларды жашылдандыруу шаардын мейкиндик курамына активдүү киргизилген. Аймакты комплекстүү модернизациялоо жана өнүктүрүү адистештирилген аймактык түзүлүштөрдүн пайда болушун жана иштешин камсыз кылат. 7 жаратылыш комплекси - айлана-чөйрөнү коргоо, маданий, ден-соолукту чыңдоо жана рекреациялык максаттар үчүн бирдиктүү тутумга бириккен

табигый жана жасалма жашыл аймактардын суу объектилеринин (акваториялардын) жыйындысы болуп саналат. Шаардык макроклиматты жакшыртуу максатында, тектоникалык жаракалардын таасир этүү зоналарына кирген аймактардан турак жайларды акырындык менен жок кылуу жана Ош шаарынын жаратылыш комплекси болуп саналган. Ак-Буура дарыясынын тилкесин гигиеналык максатта ден соолукту чыңдоочу объект катары пайдалууну камсыл кылуу.

Бул аймактарда төмөнкү жумуштар пландаштырылган:

- тышкы транспорттук жана инженердик инфраструктуранын структураларынын жана линияларынын өндүрүштүк аймактарынан жана участокторуна санитардык коргоо зоналарын бөлүү, жакшыртуу жана жашылдандыруу;

- турак жай имараттары менен жаратылыш комплексинин объектилеринин ортосунда буфердик зоналарды түзүү;

- Ак-Буура дарыясынын суу сактагыч зоналарын жана тилкелерин, суу сактагычтарын жана магистралдык сугат каналдарын уюштуруу, жакшыртуу жана жашылдандыруу; учурда питомниктер жана күнөскана-гүл чарба 2 аймакта жайгашкан, анын жалпы аянты 25,0 га, б.а. стандарттык талаптан 13 эсе аз, бул ири борбор шаар үчүн кабыл алынгыс кемчилдик. Жашыл аянттардын талап кылынган параметрлер боюнча көбөйүшүнө жана калкты жашыл аянттар менен камсыздоонун конкреттүү ченемдеринин жогорулашына жетишүү үчүн питомниктердин аймактарын, гүл жан оранжереяларды өнүктүрүү керек. Белгиленген конкреттүү ченемдердин негизинде, ушул максаттар үчүн 2025-жылга чейинки мезгилде 324 га зарыл, анын ичинен:

- күнөскана чарбасы үчүн 24 га;

- 300 гектар аянт питомниктер үчүн керектелет. Имараттарды комплекстүү модернизациялоо жана өнүктүрүү аймактарынын чегинде болжолдонгон мезгилде шаардын көчөттөрүн 3743 гектарга чейин, анын ичинде жалпы пайдалануудагы көчөттөрдү - 1260 гектарга чейин көбөйтүү каралган, ошону менен учурдагы шаар тургундарын жер менен камсыз кылуу үчүн колдонуудагы учурдагы абалдан мыйзам тарабынан талап кылынган стандарттарга акырындык менен өтүү камсыз кылынат

Стандартка ылайык, бардык жашыл аймактардын ченеми (2025-жылы 600 миң адам жашайт деп эсептегенде) 1 жашоочуга 74 м² түзөт. Бардык категориядагы жашыл аймактардын колдонуудагы аянттары 3,6 эсеге, ал эми коомдук жашыл аймактардын аянты дээрлик 17,8 эсеге көбөйүшү керек. Токой-парк тилкесинин структуралык отургузууларынын көпчүлүк бөлүгү шаардын четиндеги аймакта жана шаар менен байланышкан жаратылыш комплексинин аймактарында жайгашкан бактарды, бульварларды, скверлерди, жашыл аянттарды, жашыл көчөлөрдү жана жашыл аймактардын башка категорияларын түзүү үчүн арналат.

Адабияттар:

1. **Абсатаров, Р.Р.** Современные экологические проблемы города Ош и обустройство декоративными лесными породами (на примере посадки можжевельника виргинского) [Текст] / Р.Р. Абсатаров, Г.К. Омуралиева // Вестн. Ош.гос. ун-та, 2003.-№2.- С.149-152.
2. **Асаул, А.Н.** Основные направления формирования экономических эффектов от внедрения инноваций в инвестиционно-строительный цикл [Текст] / Д.А. Заварин, С.Н. Иванов // Вестник гражданских инженеров. - 2015. - № 3 (50). - С. 254-261
3. **Боговая И.О.** Озеленение населенных мест Текст: учеб. пособие для вузов [Текст] / И.О. Боговая, В.С. Теодоронский. - М.: Агропромиздат, 1990. -239 с.
4. **Шамшиев, Б.Н.,** Ош шаарындагы көчө бойлото эгилген виргин арчаларына (*Juniperus virginiana* L), биоэкологиялык мониторинг жүргүзүү. [Текст] / Р.Р. Абсатаров, А.Ж. Исмаилова // Известия ОшГУ 1/2015, С. 124-129.
5. **Шамшиев, Б.Н.** Влияние среднегодовой температуры на прирост можжевельника Виргинского в урбанизированной среде города Ош [Текст] / Р.Р. Абсатаров // Естественные и математические науки в современном мире. 2016. № 39. С. 37-44.